

УДК 336.71

ХАРАКТЕРИСТИКА УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМ РИЗИКОМ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ/ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

УТКІНА Олександра Володимирівна

аспірант

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: utkinaaleksandra9@gmail.com

Анотація. В статті розглянуто основні теоретичні підходи до визначення сутності процесу управління ризиком відмивання коштів та фінансування тероризму (ризик ВК/ФТ) у банку. Виділено основні недоліки наведених трактувань. Наведено ряд принципів управління ризиком ВК/ФТ для повного розуміння даного процесу. Запропоновано власне визначення поняття «управління банківським ризиком ВК/ФТ та шляхи вдосконалення одного з етапів управління – моніторингу.

Ключові слова: ризик відмивання коштів та фінансування тероризму, банківська установа, моніторинг підозрілих фінансових операцій.

Постановка проблеми. З метою боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, а також фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, країнами повинні бути імplementовані Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення – Сорок рекомендацій FATF [1].

Перша рекомендація FATF наголошує на тому, що «країни повинні визначати, здійснювати оцінку та розу-

Анотація. В статье рассмотрены основные теоретические подходы к определению сущности процесса управления риском ВК/ФТ в банке. Выделены основные недостатки приведенных трактовок. Приведен ряд принципов управления риском ВК/ФТ для полного понимания данного процесса. Предложено собственное определение понятия «управление банковским риском ВК/ФТ и пути совершенствования одного из этапов управления – мониторинга.

Ключевые слова: риск отмыwania денег и финансирования терроризма, банковское учреждение, мониторинг подозрительных финансовых операций

міти ризику, пов'язані з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму для цієї країни, а також вживати заходів, включаючи визначення органу або механізму з метою координації дій з оцінки ризиків, та використовувати ресурси, спрямовані на забезпечення ефективного зниження ризиків» [1].

У зв'язку з цим, банківські установи мають будувати та постійно вдосконалювати власні системи управління ризиками відмивання коштів та фінансування тероризму (ризик ВК/ФТ). Оскі-

льки на практиці всі установи надають перевагу в управлінні базовими фінансовими ризиками, і лише частина з них розглядають у сукупності управління також функціональними ризиками, питання управління ризиком ВК/ФТ на сьогоднішній день досі є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розробки внутрішньобанківської системи протидії відмиванню кримінальних доходів займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Дж. Гросман, Ф. Бретт, Дж. Жданович, Барановський О., Глущенко О., Дзедзик І., Дмитров С., Дяконова І., Ковальова С., Семенген І., Худокормова М. та ін. Питанню управління банківськими ризиками ВК/ФТ присвячені праці Єгоричевої С., Леонової Н., Романової А., Корженівський Я. та ін.

Аналізуючи наявні дослідження питань розробки внутрішньобанківської системи управління ризиком ВК/ФТ, можна дійти висновку, що наразі недостатньо розробленими є ефективні методи виявлення та моніторингу ризиків ВК/ФТ, що потребує подальшого вдосконалення.

Метою статті є дослідження теоретичних підходів сутності процесу управління банківськими ризиками ВК/ФТ, принципів управління ризиком ВК/ФТ та розробка методів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Ризик відмивання злочинно отриманих доходів через банківські установи став невід'ємною складовою міжнародних фінансових ринків, а спроби ефективно виявляти, контролювати та мінімізувати даний ризик набули ключового

вектору розвитку в сфері протидії легалізації кримінальних доходів та фінансуванню тероризму.

У національному законодавстві, зокрема у базовому Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [2], під управлінням ризиками розуміють «заходи, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, із створення та забезпечення функціонування системи управління ризиками, яка передбачає, зокрема, визначення (виявлення), оцінку (вимірювання), моніторинг, контроль ризиків, з метою їх зменшення».

Під управлінням ризиком ВК/ФТ, С.Єгоричева [3] розуміє «заходи, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з визначення, оцінки, моніторингу, контролю ризиків, що спрямовані на їх зменшення до прийняттого рівня»

Колектив авторів Н.Леонова та А.Романова [4] вважають, що управління ризиками ВК/ФТ полягає «в прийнятті відповідних заходів боротьби з відмиванням злочинних доходів і фінансуванням тероризму, що сприяють зменшенню або зниженню ступеня виявленого ризику до нижчого або прийняттого рівня».

Я.Корженівський [5] стверджує, що під управлінням ризиком ВК/ФТ слід розуміти застосування відповідних положень, політик, методів та засобів управління та контролю за ризиками для виконання поточних та стратегічних цілей.

Такі визначення науковців, на думку автора, неповно розкривають сутність управління банківським ризиком легалізації, адже зосереджують більшу увагу на меті даного процесу, а саме в мінімізації досліджуваного ризику. Управління банківським ризиком ВК/ФТ повинно складатись із різних аспектів, а важливим завданням для банку, окрім зниження ступеня ризику до прийняттого, має стати те, за допомогою яких процедур та заходів можна виявити сумнівних клієнтів та підозрілі операції.

Для того, щоб більш комплексно охарактеризувати процес управління ризиком ВК/ФТ в банку, доцільно розглянути ряд принципів, зокрема, виокремлення серед загальноприйнятих тих, що є найбільш важливими для повного розуміння даного процесу.

Дослідження рекомендацій ФАТФ та Принципів Базельського комітету [6], [7] дозволило нам виокремити такі принципи управління банківським ризиком ВК/ФТ (рис.1)

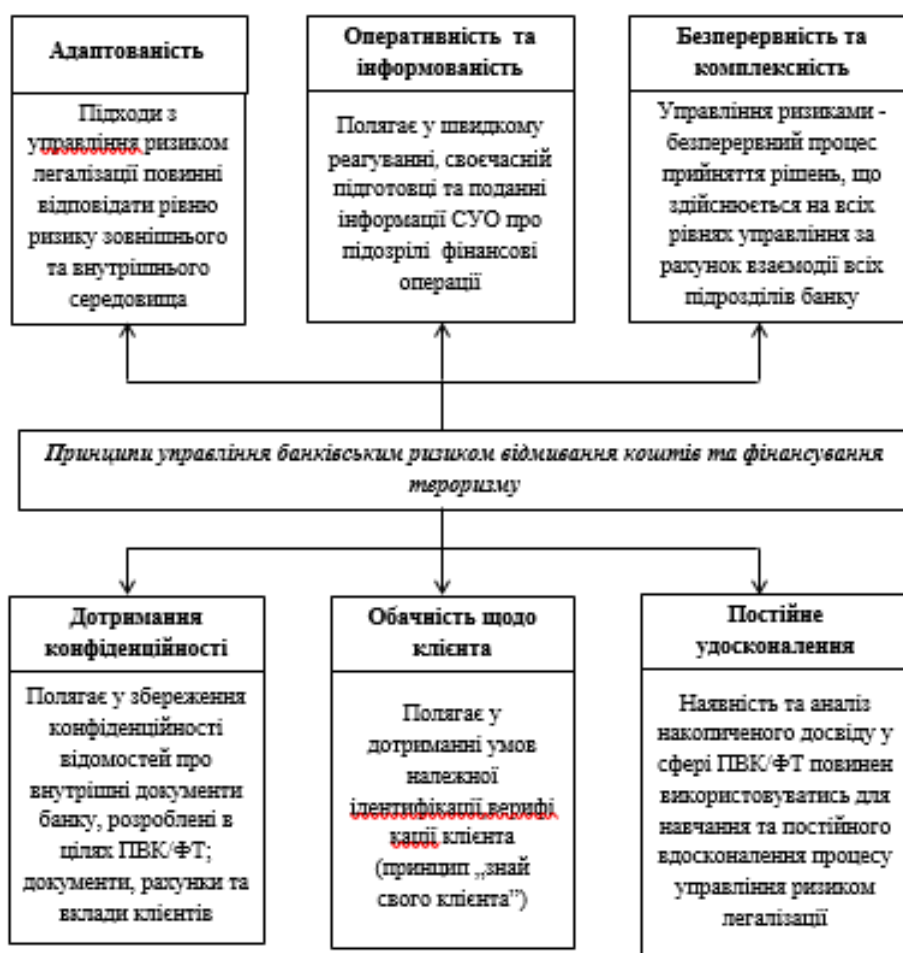

Рис.1 Принципи управління банківським ризиком відмивання коштів та фінансування тероризму

Джерело: складено автором

Розглянуті вище основні наукові підходи до визначення сутності управління ризиком легалізації, сукуп-

ність принципів та основні етапи процесу управління даним ризиком дозволяють нам сформулювати власне

визначення: під управлінням банківським ризиком ВК/ФТ слід розуміти скоординований комплекс організаційно-економічних, методологічних, аналітичних, нормативно-правових та фінансових процедур та заходів по своєчасному виявленню (ідентифікації), вимірюванню (оцінюванню), постійному спостереженні (моніторингу) та контролю за ризиковими подіями, пов'язаними із обслуговуванням клієнтів, які мають на меті здійснення протиправної діяльності, а також мінімізація негативних наслідків настання таких подій.

Багато фінансових установ для виявлення факту відмивання злочинних доходів використовують підхід, заснований на правилах (rule-based approach). Суть полягає у встановленні фіксованих правил на основі грошового порогу та виявлення конкретних схем операцій. Однак, як показала практика, цей підхід не може виявляти випадки відмивання грошей, коли, наприклад, клієнти з метою уникнення реєстрації державними органами таких операцій структурують операцій з готівкою на декілька платежів без перевищення встановленої законом межі (смерфінг). Крім того, такий підхід генерує багато помилкових позитивних сигналів, так як попереджає про транзакції вище встановленого законодавством порогу і позначає їх як підозрілі, хоча вони можуть не представляти жодного існуючого ризику.

Тому, у відповідь на це, група ФАТФ в своїх оновлених рекомендаціях

акцентувала увагу на ризиках, як основної складової банківської діяльності в боротьбі із ВК/ФТ. Ризикорієнтований підхід (risk-based approach) повинен включати такі складові:

- оцінка ризику клієнта, яка використовується для збору всіх фінансових операцій та інформації клієнта для встановлення йому відповідного рівня;

- вимірювання ризику операцій, що використовується для виявлення рахунків, пов'язаних з операціями, що призводять до потенційного ризику відмивання коштів;

- технологія аналізу поведінки, яка використовується для виявлення підозрілих схем у операціях, що призводять до потенційного ризику відмивання грошей;

- інструменти документообігу та звітності, які використовуються для попередження відповідних працівників про ризики відмивання грошей та створення звітів про ці ризики.

На нашу думку, доцільно об'єднати ці два підходи для виявлення та моніторингу ризиків у сфері ПБК/ФТ. Таке рішення дозволяє використовувати багато методів для полегшення та розширення процесу управління ризиками ВК/ФТ та запровадження вдосконалених процедур Customer Due Diligence (CDD) з метою кращого розуміння власних клієнтів та їх операцій.

Запропонований механізм виявлення та моніторингу ризику ВК/ФТ зображено на рисунку (рис.2).

Рис.2 Блок-схема моніторингу ризику легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинних шляхом
Джерело: складено автором

Така система відповідає за моніторинг та виявлення будь-якої транзакції, яка може порушити одне або більше встановлених правил, чи зафіксувати певну підозрілу поведінку, виявлену в інших законних операціях. Крім того, він дозволяє «придбати» ризикованого клієнта для кожної фінансової операції (ФО) та ризиковану ФО для підозрюваної транзакції. Алгоритм моніторингу можна пояснити таким чином:

1) Фінансова операція проходить через етап моніторингу, який містить перелік модулів (підхід, заснований на правилах; виявлення «прихованих функцій»; кластеризація; виявлення циклу та виявлення підозрілих зв'язків);

2) Програма перевіряє клієнта за модулем «Ризикований клієнт» на основі процедур CDD та встановлює рівень ризику за допомогою критеріїв

ризиком (низький, середній, високий, неприйнятно високий);

3) Фінансова операція проходить скрізь всі модулі, і, якщо хоча б один з цих модулів виявляє підозру на зазначену операцію, вона позначається як підозріла і отримує ризиковану оцінку з модуля «Ризикована ФО»;

4) Підозріла фінансова операція (ПФО) відображається в таблиці із встановленим рівнем ризику;

5) Відповідальний працівник на основі запитів та аналізу зв'язків приймає рішення, чи є зазначена фінансова операція підозрілою або нормальною.

Механізм виявлення ризикового клієнта встановлюється банком самостійно на законодавчому рівні та залежить, головним чином, від належних процедур ідентифікації клієнта. Фінансовій установі необхідно отримати докази ідентичності своїх клієн-

тів, особливо, які відкривають рахунки. Імена та адреси клієнтів повинні постійно перевірятись зі списками підозрілих осіб, які регулярно оновлюються урядом. Ці знання ефективно дозволять розробляти профілі ризиків клієнтів, які, в свою чергу, сприятимуть виявленню будь-якої діяльності, яка відрізняється від діяльності або поведінки, що вважається «нормальною» і може вважатись потенційно підозрілою або незвичайною.

Оцінка ризикованої операції, як приклад, може проводитись за критеріями ступеня тяжкості, тобто вірогідності понесення банком втрат від проведення підозрілої операції (незначний, помірний, критичний та катастрофічний).

Підхід, заснований на правилах, повинен включати базу фактів або можливих існуючих схем з відмивання кримінальних доходів. Зі збільшенням нових схем або правил збільшується здатність виявляти підозрілі операції. База також має включати вітчизняні та зарубіжні практики ПВК/ФТ та реко-

мендації групи ФАТФ та інших міжурядових організацій.

Виявлення «прихованих функцій» використовується для операцій клієнтів. Даний метод вилучає інформацію з історичної бази даних (ІБЗ), де зберігаються інформація щодо схожих ситуацій, які вже відбувалися в банку або інформація вже проведені банком заходи з ПВК/ФТ, а також використовує спеціальні файли та відповідні фінансові документи для збору необхідних функцій. Даний модуль допомагає встановити певні закономірності та ознаки проведення сумнівних фінансових операцій клієнтом. Наприклад, як було зазначено раніше, метод смерфінгу (рис.; спроби негайного вилучення коштів з рахунку, коли великий відсоток депозиту готівки списується з рахунку за короткий період часу, і ця транзакція не відповідає законним потребам клієнта; використання неактивних рахунків, коли рахунок, який не має активності протягом тривалого часу раптово стає активним і виконує багато операцій за короткий час тощо.

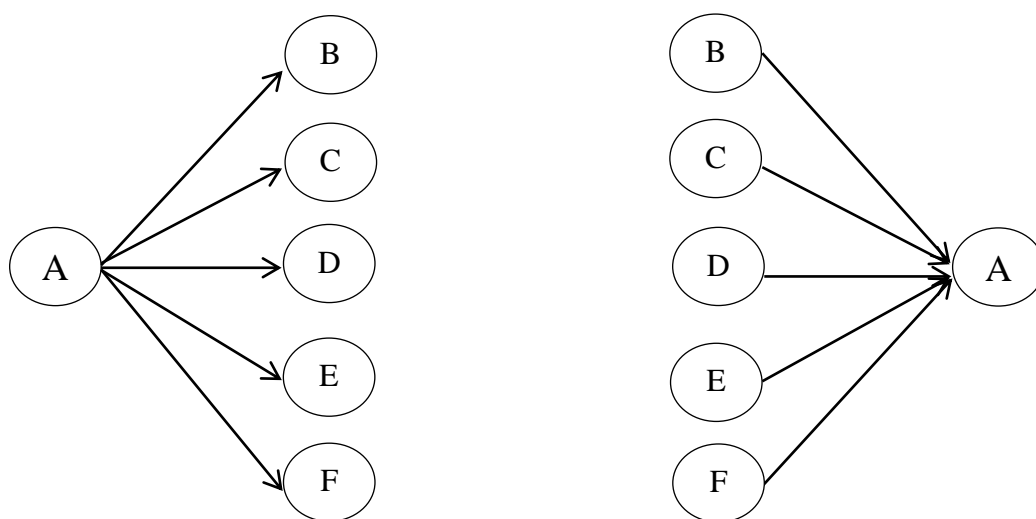

Рис. 3.5 Структура подрібнення платежів клієнта (смерфінг)

Джерело: складено автором

Метод кластеризації використовується для розробки методів пошуку близьких груп об'єктів. Перевагою кластерного аналізу є у зменшенні помилкових позитивних сигналів тривоги, які ускладнюють роботу відповідального працівника та витрачає час на оцінку ризику ВК/ФТ. Метод кластеризації використовується для розробки методів пошуку близьких груп об'єктів. Кластерний аналіз може бути використаний для визначення основних груп, які не є очевидними в даних. Наприклад, кластерний аналіз банківських переказів може ґрунтуватися на частоті та кількості кожного переказу, а також на типі бенефіціара та його щомісячного доходу. Такий аналіз може виявити групи переказів, чії відправники дуже схожі (наприклад, брокерські будинки, промислові фірми або грошові передавачі).

Модуль «Виявлення циклу» простежує такі випадки, наприклад, коли грошовий переказ розпочався з початкового рахунку та переказувався через багато інших рахунків (процес розширення), перш ніж знову повернутись до власника рахунку після приховування незаконного походження та незаконного володіння майном та активами, які є доходами або результатами його злочинної діяльності.

Виявлення підозрілих зв'язків допомагає встановити приховані відносини між клієнтами, які беруть участь у транзакції, чи то родинні зв'язки, або відносини клієнта із потенційно ризикованою особою. Механізм також може виявити приховану ознаку, таку як відношення між двома клієнтами,

що призводить до високого ступеня підозрілості. Наприклад, операції здійснюються між корпоративним власником та урядовою особою.

Все більше встановлених відносин клієнтів дозволяє заздалегідь виявляти підозрілі зв'язки та мету проведення операцій, що значно заощаджує час на загальну оцінку ризику ВК/ФТ.

Кінцевим етапом моніторингу ризику ВК/ФТ є остаточне прийняття рішення відповідальним працівником банку стосовно клієнта та фінансової операції.

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження показує, що досі не розроблене комплексне управління ризиками легалізації, без урахування необхідності залучення всіх підрозділів банку, їх взаємозв'язку, а також розуміння того, що система управління ризиком має враховувати не тільки вузько направлену інформацію, а й оцінювати всі процеси, що відбуваються в банку, а кінцевою метою управління ризиком є скорочення фінансових втрат банку, підвищення його ефективності і забезпечення належного рівня надійності.

Запропонована методика моніторингу ризику ВК/ФТ дозволяє обмежити можливі фінансові наслідки прояву цих ризиків, сприяючи підвищенню стабільності та надійності банківської установи, а також не допустити потрапляння злочинних доходів і засобів, призначених для підтримки тероризму в фінансовий сектор, тим самим забезпечуючи економічну безпеку держави.

Список використаної літератури

1. Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2008/20.09.08/40_ukr_new-3.htm.
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 14.10.2014 № 1702-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
3. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2014. 292 с.
4. Леонова Н. Г., Романова А.А. Риск-ориентированный подход в сфере противодействия отмыванию преступных доходов и финансированию терроризма. Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ». 2017. С. 1–5.
5. Корженівський Я. В. Національна система оцінки ризиків відмивання коштів: проблеми нормативно-правового удосконалення. Наше право. 2014. № 3. С. 67-73.
6. Керівництво ФАТФ щодо застосування ризик-орієнтованого підходу для банківського сектору. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160805/rek%201.pdf.
7. Эффективное управление рисками, связанными с отмыванием денег и финансированием терроризма. Базельский комитет по банковскому надзору. URL: www.bis.org.
8. Бережний О. М. Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в комерційному банку : монографія. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». 2010. 116 с.
9. Дзедзик І. Б. Місце ризиків у системі фінансового моніторингу операцій банківської установи. Регіональна економіка. 2008. № 4. С. 109-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2008_4_16.
10. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”/ 2012. 283 с.